

УДК 342.951

Є. С. ХОДАК,

аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВІДШКОДУВАННЯ БАНКІВСЬКИХ ВКЛАДІВ ФОНДОМ ГАРАНТУВАННЯ ВКЛАДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ

Проаналізовано нормативно-правові аспекти діяльності Фонду гарантування вкладів фізичних осіб щодо відшкодування банківських вкладів у разі неможливості банків виконати свої зобов'язання. На підставі порівняльно-правового аналізу виділено основні особливості та проблемні аспекти захисту прав і законних інтересів вкладників банків, а також запропоновано зміни до чинного законодавства, яке регулює функціонування системи гарантування вкладів фізичних осіб.

Ключові слова: система гарантування вкладів фізичних осіб, Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, банківський вклад, відшкодування банківських вкладів.

Khodak, Y.S. (2015), "Legal basis of bank deposits reimbursement by the Deposit Guarantee Fund" | ["Pravovi zasady vidshkoduvannia bankivskykh vkladiv Fondom harantuvannia vkladiv fizychnykh osib"], | *Pravo i Bezpeka*, No. 4, pp. 136–141.

Постановка проблеми. Значна кількість випадків неплатоспроможності банків протягом 2014–2015 років та недоліки правового захисту прав і законних інтересів вкладників призвели до відтоку коштів з банківських вкладних рахунків та втрати довіри населення до банківського сектора. Спеціальні функції у сфері гарантування вкладів фізичних осіб, виведення неплатоспроможних банків з ринку та ліквідації банків у встановлених законодавством випадках покладено на Фонд гарантування вкладів фізичних осіб (далі – Фонд), який було створено у 1998 р. відповідно до указу Президента України «Про заходи щодо захисту прав фізичних осіб – вкладників комерційних банків України» від 10 вересня 1998 р. № 996/98 [1],

але, як показала практика 2014–2015 років, здійснення покладених на Фонд функцій з гарантування виплат закладами фізичних осіб має суттєві проблеми [2].

Головною проблемою виявилась недостатня кількість ресурсів Фонду для відшкодування коштів закладами збанкрутілих банків. Ураховуючи те, що загальний розмір ресурсів Фонду на початок 2015 р. становив 382,1 млрд грн, а середній розмір банківського вкладу – 8 213 грн (процент покриття кількості вкладників – 98,7 %) [3], фактично існує чимало проблем, безпосередньо пов'язаних із: невнесенням значної кількості вкладників, які мають право на відшкодування згідно з чинним законодавством, до зазначених переліків; затримками у

виплатах вкладникам, які є у переліку тих, що мають право на відшкодування вкладів; професійною компетентністю посадових осіб тощо.

Іншою проблемою є тривалість періоду між настанням моменту недоступності вкладу фізичної особи та моментом відшкодування вкладу Фондом, яке можливе лише після визнання банку неплатоспроможним та позбавлення його ліцензії згідно із законами України «Про банки і банківську діяльність» від 7 грудня 2000 р. № 2121-III [4] та «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» від 23 лютого 2012 р. № 4452-VI [5]. Такий період може становити півроку та більше без нарахування відсотків або компенсацій.

Також суттєвою проблемою захисту прав і законних інтересів вкладників залишаються обмеження у відшкодуванні окремих категорій вкладів, визначених у ч. 4 ст. 26 закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб», що потребує перегляду та подальшого вдосконалення.

Зважаючи на окреслені вище проблеми, вдосконалення законодавства у сфері функціонування системи гарантування вкладів фізичних осіб, а саме в питаннях відшкодування банківських вкладів у встановлений термін, є актуальною проблемою сьогодення.

Стан дослідження. Загальним проблемам становлення, розвитку та функціонування інститутів державного регулювання присвячено роботи таких вітчизняних учених, як: В. Б. Авер'янов, О. М. Бандурка, О. К. Безсмертний, Ю. П. Битяк, О. П. Гетманець, Ж. В. Завальна, С. В. Ківалов, А. Т. Комзюк, Т. М. Кравцова, О. Д. Крупчан, В. І. Теремецький, І. А. Тимченко, Ю. С. Шемшученко та ін. Окремі питання правового забезпечення функціонування Фонду гарантування вкладів фізичних осіб досліджувались у роботах С. В. Безвуха [6], К. В. Гончарука [7], В. В. Коваленко [8], О. А. Охріменка [9], Ю. С. Серпеніної [10] та інших науковців. Утім, спеціальних комплексних досліджень, спрямованих на вирішення проблем, пов'язаних із удосконаленням системи гарантування вкладів фізичних осіб, наразі не існує.

Метою статті є дослідження нормативно-правових засад діяльності Фонду гарантування вкладів фізичних осіб та вдосконалення правових аспектів відшкодування банківських вкладів у разі неможливості банків виконати свої зобов'язання.

Виклад основного матеріалу. Маючи на меті своєї діяльності захист прав і законних інтересів вкладників, згідно з ч. 1 ст. 26 закону України «Про систему гарантування вкладів

фізичних осіб» Фонд гарантує кожному вкладнику банку відшкодування коштів за його вкладом, а тому приймає на себе частину зобов'язань банку-учасника.

Виходячи з Положення про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій з юридичними і фізичними особами, затвердженого постановою Правління Національного банку України (далі – НБУ) від 3 грудня 2003 р. № 516, зобов'язаннями банків перед вкладниками є: укладання в письмовій формі договору банківського вкладу (депозиту) або договору банківського рахунку та інших документів відповідно до законодавства України; виплата вкладнику грошової суми (вкладу) та процентів на неї або доходу, отриманого в іншій формі на умовах та в порядку, встановлених договором; прийняття і зарахування на рахунок грошових коштів або банківських металів, що надходять; виконання розпоряджень власника рахунку про перерахування й видачу відповідних сум з рахунку та проведення інших операцій з рахунком; сплата процентів за грошовими коштами, що обліковуються на рахунку клієнта, шляхом їх зарахування на рахунок клієнта, якщо інше не передбачено умовами договору банківського рахунку або законодавством; видача вкладу або його частини та нарахованих процентів на першу вимогу вкладника (для строкового вкладу дострокова видача можлива виключно у випадках, коли це передбачено умовами договору строкового вкладу); у разі невиконання (неналежного виконання) вимоги вкладника про повернення вкладу або його частини прийняття цієї вимоги та взяття її на облік за відповідним позабалансовим рахунком, з її подальшим виконанням [11].

Отже, приймаючи на себе зобов'язання банків у разі визнання їх неплатоспроможності, після ухвалення рішення НБУ про відкликання банківської ліцензії та ліквідацію банку, Фонд відшкодовує кошти в розмірі вкладу, включаючи відсотки, станом на день початку процедури виведення Фондом банку з ринку, але не більше суми граничного розміру відшкодування коштів закладами, встановленого на цей день, незалежно від кількості вкладів в одному банку. Сума граничного розміру відшкодування коштів закладами не може бути меншою 200 000 грн (ст. 26 закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб»).

Згідно зі ст. 26, 27, 28 закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» Фонд має такі зобов'язання перед вкладниками неплатоспроможного банку: відшкодування кожному вкладнику коштів за його вкладом,

включаючи нараховані відсотки, але не більше суми граничного розміру відшкодування коштів за вкладами, встановленого на цей день, незалежно від кількості вкладів в одному банку після прийняття рішення про відкликання банківської ліцензії та ліквідацію банку; складання уповноваженою особою Фонду переліку вкладників, які мають право на відшкодування коштів за вкладами за рахунок Фонду, з визначенням сум, що підлягають відшкодуванню; затвердження виконавчою дирекцією Фонду реєстру вкладників для здійснення виплат гарантованої суми відшкодування відповідно до наданого уповноваженою особою Фонду переліку вкладників протягом 3 робочих днів (у разі прийняття НБУ рішення про відкликання банківської ліцензії та ліквідацію банку з підстав, визначених у ч. 2 ст. 77 закону України «Про банки і банківську діяльність», – протягом 20 робочих днів) з дня отримання Фондом рішення про відкликання банківської ліцензії та ліквідацію банку; виплата відшкодувань коштів вкладникам, їх уповноваженим представникам чи спадкоємцям у національній валюті України з наступного робочого дня після затвердження виконавчою дирекцією Фонду

реєстру вкладників для здійснення виплат гарантованої суми відшкодування.

Згідно з ч. 2 ст. 26 закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» вкладник набуває право на одержання гарантованої суми відшкодування коштів за вкладами за рахунок коштів Фонду в межах граничного розміру відшкодування коштів за вкладами після прийняття рішення про відкликання банківської ліцензії та ліквідацію банку.

Суттєвою проблемою для вкладників є неможливість отримання коштів за вкладами з моменту початку процедури виведення Фондом банку з ринку до моменту прийняття рішення про відкликання банківської ліцензії та ліквідацію банку; цей період може тривати більше ніж півроку, відсотки за ним не нараховуються, а вартість валютних вкладів перераховується в національній валюті України за курсом на дату початку процедури виведення Фондом банку з ринку

Крім того, у разі відшкодування вкладів Фондом, згідно з ч. 4 та 5 ст. 26 закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» установлюються певні обмеження (рис. 1).

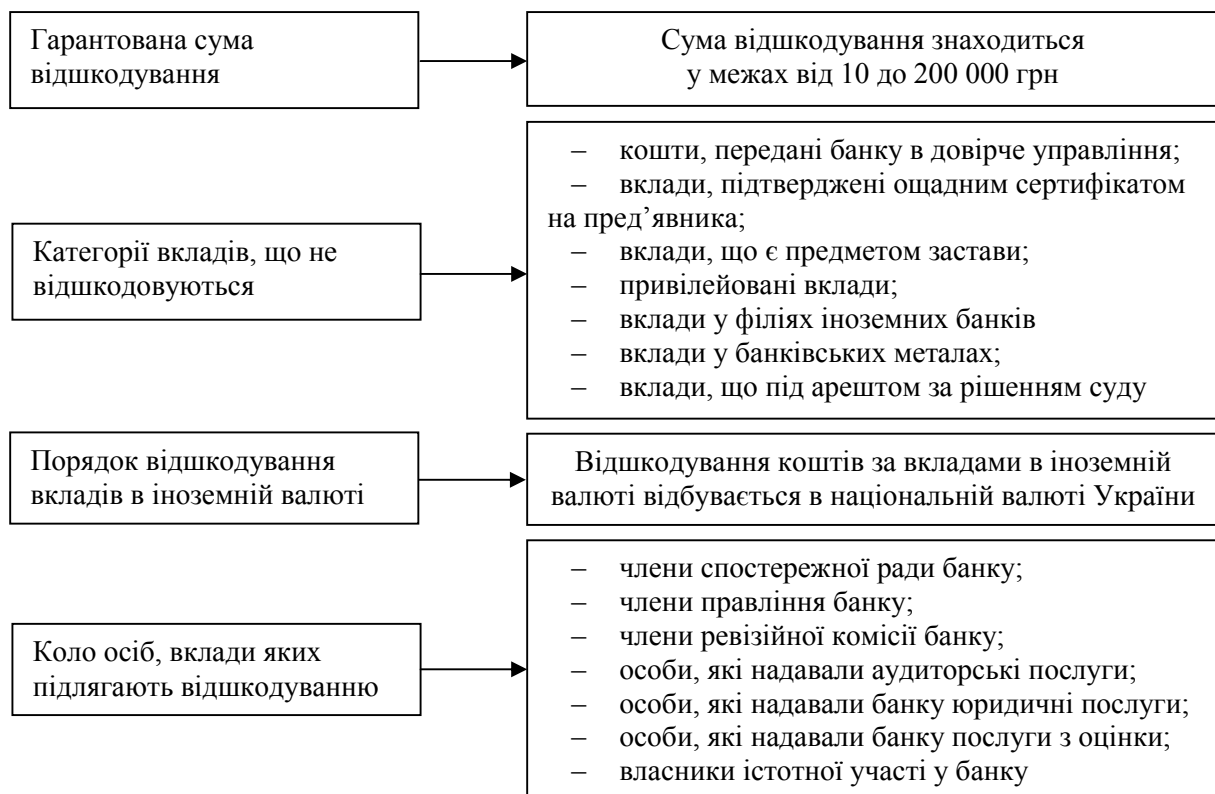

Рис. 1. Установлені обмеження системи гарантування вкладів фізичних осіб¹

¹ Складено автором з використанням джерел [5; 10].

Особливої уваги потребують категорії вкладів, що не відшкодовуються, та обмеження кола осіб, вклади за якими не підлягають відшкодуванню. Так, згідно із ч. 1 ст. 22 закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» базою нарахування регулярного збору до Фонду є середньоарифметична за розрахунковий період сума щоденних балансових залишків на рахунках з обліку вкладів та відсотків за ними. Згідно з Положенням про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій з юридичними і фізичними особами [11] до вкладних (депозитних) рахунків належать рахунки, що підтверджуються: договором банківського рахунку; договором банківського рахунку з видачею ощадної книжки; договором банківського рахунку з видачею ощадного (депозитного) сертифіката; договором банківського рахунку з видачею іншого документа, що підтверджує внесення грошової суми або банківських металів і відповідає вимогам, установленим законом, іншими нормативно-правовими актами у сфері банківської діяльності (банківськими правилами) та звичаями ділового обороту. Виходячи з цього, залишається незрозумілим, чи входять категорії вкладів, що не відшкодовуються згідно з ч. 4 ст. 26 закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб», до бази нарахування регулярного збору до Фонду. Тому вбачається за необхідне викласти абз. 3 ч. 1. ст. 22 у такій редакції: «Базою нарахування є середньоарифметична за розрахунковий період сума щоденних балансових залишків на рахунках з обліку вкладів, за винятком вкладів, кошти за якими не відшкодовуються згідно з пунктами 1–3, 8, 10 частини 4 статті 26 цього Закону, та відсотків за ними».

Приділяючи більше уваги правовим аспектам захисту прав і законних інтересів вкладників, необхідно врегулювати питання щодо відшкодування вкладів за такими категоріями: кошти, передані банку в довірче управління; вклади, підтверджені ощадним сертифікатом на пред'явника; вклади у банківських металах, за якими згідно з ч. 4 ст. 26 закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» Фонд не здійснює відшкодувань у разі ліквідації банку.

Дискусійним залишається питання щодо встановлених обмежень на категорії вкладів, за якими не здійснюється відшкодування. Зокрема, згідно із законом України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» кошти закладами, що підтверджені ощадним сертифікатом на пред'явника, не відшкодовуються.

Така правова норма депопуляризує цей вид вкладу та сприяє прозорості руху грошових коштів, що вкрай важливо в сучасних умовах. Тому питання щодо зняття обмежень у разі відшкодування банківських вкладів є не на часі, хоча, можливо, набуде актуальності в майбутньому, за більш стабільних умов соціально-економічного та політичного стану в державі. При цьому доцільним убачається виключення з переліку категорій вкладів, за якими Фонд не здійснює відшкодування, коштів, переданих банку в довірче управління, та вкладів у банківських металах з ч. 4. ст. 26 зазначеного Закону. Натомість ст. 26 Закону слід доповнити частиною 5¹ такого змісту: «Відшкодування коштів за вкладом у банківських металах відбувається в національній валюті України після перерахування суми вкладу за офіційним курсом банківських металів, установленим Національним банком України на день початку виведення Фондом банку з ринку, але не більше суми граничного розміру відшкодування коштів закладами, встановленого на дату прийняття такого рішення, незалежно від кількості вкладів в одному банку». Відповідно ч. 6 ст. 26 пропонується доповнити абз. 3 такого змісту: «Відшкодування коштів за вкладом у банківських металах здійснюється в національній валюті України після перерахування суми вкладу за офіційним курсом банківських металів, установленим Національним банком України на день початку ліквідації банку з підстав, визначених частиною 2 статті 77 Закону України «Про банки і банківську діяльність».

Враховуючи положення, закріплене у ч. 4 ст. 26 закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб», щодо обмеження кола осіб, закладами яких відшкодування не здійснюється, дискусійною є норма, закріплена в ч. 1 ст. 26 зазначеного Закону, щодо гарантування Фондом кожному вкладнику банку відшкодування коштів за його вкладом.

Згідно зі ст. 52 закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» суми вкладів, які перевищують граничний розмір відшкодування, а також кошти, розміщені на вклад пов'язаною з банком особою, виплачуються у процесі ліквідації банку з ліквідаційної маси банку за черговістю та в порядку задоволення вимог до банку, а саме: 1) зобов'язання, що виникли внаслідок заподіяння шкоди життю та здоров'ю громадян; 2) грошові вимоги щодо заробітної плати, що виникли із зобов'язань банку перед працівниками до прийняття рішення про відкликання банківської ліцензії та ліквідацію банку; 3) вимоги Фонду, що виникли у

випадках, визначених цим Законом, у тому числі покриття витрат Фонду, передбачених п. 7 ч. 2 ст. 20 зазначеного Закону; 4) вимоги вкладників – фізичних осіб (у тому числі фізичних осіб – підприємців), які не є пов'язаними з банком особами, у частині, що перевищує суму, виплачену Фондом; 5) вимоги НБУ, що виникли в результаті зниження вартості застави, наданої для забезпечення кредитів рефінансування; 6) вимоги фізичних осіб (у тому числі фізичних осіб – підприємців), які не є пов'язаними з банком особами, платежі яких або платежі на ім'я яких заблоковано; 7) вимоги інших вкладників, які не є пов'язаними з банком особами, юридичних осіб – клієнтів банку, які не є пов'язаними з банком особами; 8) інші вимоги, крім вимог за субординованим боргом; 9) вимоги кредиторів банку (фізичних осіб, у тому числі фізичних осіб – підприємців, а також юридичних осіб), які є пов'язаними з банком особами; 10) вимоги за субординованим боргом. Отже, чинне законодавство хоча й вирішує питання з відшкодування коштів вкладників – фізичних осіб (у тому числі фізичних осіб – підприємців), які не є пов'язаними з банком особами, у частині, що перевищує суму, виплачену Фондом, а також питання з відшкодування коштів фізичних осіб, які є пов'язаними з банком особами, але для підвищення захисту прав і законних інтересів вкладників процедура та порядок задоволення таких вимог потребують доопрацювання, зокрема у питаннях черговості та строків.

Висновки. Проведене дослідження існуючих нормативно-правових засад діяльності Фонду гарантування вкладів фізичних осіб дало можливість констатувати необхідність проведення низки удосконалень вітчизняного законодавства, спрямованих на підвищення захисту прав і законних інтересів вкладників у разі неможливості банків виконати свої зобов'язання. У рамках запропонованих рекомендацій було доведено доцільність внесення поправок в чинні нормативно-правові акти, зокрема в окремі статті закону України «Про гарантування вкладів фізичних осіб», які дозволять врегулювати питання щодо обчислення бази нарахування регулярного збору Фонду (а саме переліку категорій вкладів, які мають до неї входити), а також вкладів, що підлягають відшкодуванню Фондом. Врегулювання цих питань дозволить вирішити проблему невідповідностей між окремими положеннями чинних нормативно-правових актів та підвищить захист прав і законних інтересів вкладників. Водночас додаткового правового врегулювання потребують питання щодо скорочення тривалості періоду між настанням моменту виникнення проблем у фізичної особи з поверненням власного вкладу та моментом відшкодування вкладу Фондом, датою фіксації валютного курсу закладами в іноземній валюті, що потребує подальшого вдосконалення нормативно-правової бази, яка регулює функціонування системи гарантування вкладів фізичних осіб.

Список використаних джерел

1. Про заходи щодо захисту прав фізичних осіб – вкладників комерційних банків України : указ Президента України від 10.09.1998 № 996/98 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996/98>.
2. Ходак Є. С. Особливості функціонування Фонду гарантування вкладів фізичних осіб / Ходак Є. С. // Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф., [м. Харків, 20.11.2015] / МВС України ; МОН України ; Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2015. – С. 144–147.
3. Дані про вклади фізичних осіб в учасниках Фонду гарантування вкладів фізичних осіб протягом 2014–2015 року [Електронний ресурс] // Фонд гарантування вкладів фізичних осіб : [офіц. сайт]. – Режим доступу: <http://www.fg.gov.ua/statystyka>. – Назва табл. 2 з екрана.
4. Про банки і банківську діяльність : закон України від 07.12.2000 № 2121-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>.
5. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб : закон України від 23.02.2012 № 4452-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4452-17>.
6. Безвух С. В. Функціонування системи гарантування вкладів фізичних осіб в Україні / С. В. Безвух // Науковий вісник Миколаївського національного університету ім. В. О. Сухомлинського. – 2015. – № 3. – С. 675–680.
7. Гончарук К. В. Місце Фонду гарантування вкладів фізичних осіб у системі державного регулювання депозитних послуг / К. В. Гончарук // Вісник Сумського державного університету. Серія «Економіка». – 2012. – № 4. – С. 98–101.
8. Коваленко В. В. Розвиток систем гарантування вкладів до і після кризи / В. В. Коваленко // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2013. – № 1. – С. 363–370.
9. Охріменко О. Уся правда про Фонд гарантування вкладів фізосіб [Електронний ресурс] / Олександр Охріменко // УНІАН. Економіка : [сайт]. – Режим доступу: <http://economics.unian.ua/finance/696400-usya-pravda-pro-fond-garantuvannya-vkladiv-fizososib.html>.

10. Серпенінова Ю. С. Обмеження системи гарантування вкладів / Серпенінова Юлія Сергіївна // Фінансовий простір. – 2014. – № 3. – С. 211–214.

11. Положення про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій з юридичними і фізичними особами : затв. постановою Правління Нац. банку України від 03.12.2003 № 516 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1256-03>.

Надійшла до редколегії 02.11.2015

ХОДАК Е. С. ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ВОЗМЕЩЕНИЯ БАНКОВСКИХ ВКЛАДОВ ФОНДОМ ГАРАНТИРОВАНИЯ ВКЛАДОВ ФИЗИЧЕСКИХ ЛИЦ

Проанализированы нормативно-правовые аспекты деятельности Фонда гарантирования вкладов физических лиц относительно возмещения банковских вкладов в случае невозможности банков выполнить свои обязательства. На основании сравнительно-правового анализа выделены основные особенности и проблемные аспекты защиты прав и законных интересов вкладчиков банков, а также предложены изменения в действующее законодательство, регулирующее функционирование системы гарантирования вкладов физических лиц.

Ключевые слова: *система гарантирования вкладов физических лиц, Фонд гарантирования вкладов физических лиц, банковский вклад, возмещение банковских вкладов.*

KHODAK Y. S. LEGAL BASIS OF BANK DEPOSITS REIMBURSEMENT BY THE DEPOSIT GUARANTEE FUND

The author has analyzed the normative and legal aspects of the activities of the Deposit Guarantee Fund (hereinafter – Fund, DGF), which was established in 1998 in accordance with the Edict of the President of Ukraine «On measures to protect the rights of individuals – depositors of commercial banks in Ukraine» dated from September 10, 1998 No. 996/98 in order to reimburse bank deposits in case banks fail to fulfill their obligations.

The article's objective is to study the regulatory and legal principles of the activities of the DGF and to improve the legal aspects of the bank deposits reimbursement in case banks fail to fulfill their obligations.

Based on comparative and legal analysis of certain provisions of the current regulations the author has found out inconsistencies in the regulation of calculating the accrual basis of regular exclusive to the DGF and procedures for reimbursement of certain categories of retail deposits.

The author has put forward the issue about legal solution of the problem of the length of the period between the date when individuals face the problems of returning his own deposit and the moment of the deposit's reimbursement by the Fund, as well as the issue of reimbursement of rate differences that may arise during this period. Solution of these issues requires further improvement of the normative and legal base regulating the functioning of the system of deposit guarantee fund in Ukraine.

Special attention is paid to the issue of priority and terms of deposits reimbursement of individuals who are not related parties of the bank (in excess of 200 000 UAH), and the funds placed on a deposit by the related person with the bank. To protect the rights and legitimate interests of these categories of depositors it is suggested to improve provisions of the current legislation.

The practical significance of the suggested changes is the ability to solve problems of inconsistencies between certain existing provisions of the current regulations, to make transparent the modern mechanism of deposit guarantee funds and to increase significantly the protection of the rights and legitimate interests of investors, and thus to increase the trust for the banking sector in the whole.

Keywords: *system of deposit guarantee funds, Deposit Guarantee Fund, bank deposit, bank deposits reimbursement.*